

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year ۱۲, Number ۲۲, Spring and summer ۲۰۲۰
**Sadegh Hedayat's anti-Westernism in the story of "The Throne of
Abu Nasr" based on Edward Said's Viewpoint**

Roohollah Roozbeh^۱

۱. Introduction

Edward Said founded the Orientalist discourse under the title Orientalism by publishing his magnificent and glorious work. Said divides Orientalism into three types: First, Orientalism refers to the four-thousand-year history of relations between Europe and Asia. The second is Orientalism, a scientific discipline that has developed specialists in Oriental languages and cultures since the early nineteenth century. Third, Orientalism refers to images, long-standing stereotypes, and the general ideology of the 'East' as the 'other' formed by generations of Western scholars (Selden et al., ۲۰۰۵, ۲۲۰). From this point of view, the East is a Western structure that has been constructed in accordance with the interests of the colonial powers and their tastes. Said believes that Orientalism is a current that allows the West to rule the East that the West itself has created and dealt with. (Ibid., ۱۳۰)

His endeavor in the discourse of Orientalism is to show that what is considered as the East in the West has no external existence but is a kind of imaginary geography. (Said, ۱۹۷۹, ۵) The world is divided into two parts. One part is called 'the Orient' and the other part is called 'the West'. In this dual division, the West has always shown itself to be benevolent, glorious and superior, and the East to be inferior, backward and mediocre. In order to prove this superiority, the west must first define the East and then in the light of this definition, the West has defined the East with a thousand components, and in this

---

^۱. Assistant Professor of English Language and Literature, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Email: r.roozbeh@vru.ac.ir
Date of Submission: ۲۶/۰۴/۲۰۱۹ Date of Acceptance: ۱۷/۰۶/۲۰۲۰

way has made the East as its other counterpart lower than and subordinate to the West.

The present article examines the story of Sadegh Hedayat's "Throne of Abu Nasr" from the perspective of Edward Said, who founded the Orientalist discourse. This discourse is theoretically expressed in his book *Orientalism*. It is interesting that Said criticizes the presence and influence of the West in and on the East, and anti-Western thinking is continuously evident in his work. Hedayat has employed this thinking practically and demonstrates it with the help of imagination in his story. Edward Said is an anti-Western thinker. In "the throne of Abu Nasr", the reader sees that there is the same thinking about the domination of the West, and the West has permanently seen itself as superior. The trajectory of the confrontation between West and East is shown throughout in this story.

۴. Methodology

Our methodology is first reading and reviewing the short story of Sadeq Heyayat "The Throne of Abunaser" for several times and then scrutinizing the elements and jargons of imperialism based on Edward Said's work, *Orientalism*, which discusses Orientalism as a Western style for governing, reorganizing, and having authority over the Orient. Edward Said uses Michel Foucault's notion of discourse, as described by him in *The Archaeology of Knowledge* and in *Discipline and Punish*, to identify Orientalism. Said's argument is that without investigating Orientalism as a discourse, it is impossible to comprehend the enormously systematic discipline by which European culture was able to manage - and even produce- the Orient politically, sociologically, militarily, ideologically, scientifically and imaginatively. In the next step the ideas of the two thinkers Sadeq Hedayat and Edward Said were set against each other. Application of Edward Said on the short story was the next step that was taken and then the results and findings of this step were drawn and presented.

۳. Discussion

In *Orientalism*, Edward Said discusses the metaphor of Western exploration of the East: exploring the culture, history, customs, and customs of the East. This kind of exploration of the East is well illustrated and demonstrated at the beginning of the story of the

"Throne of Abu Nasr" by Sadegh Hedayat where Hedayat gives the minutia of the whereabouts of the American excavators:

It was the second year that the excavation team of the Metropolitan Museum of Chicago near Shiraz had been conducting scientific excavations on the hill of Takht-e Abu Nasr, but except for the narrow and sour graves where most of the bones of several people were found, red and blue jars were found. Bronze caps, triangular arrows, earrings, rings, beaded necklaces, bracelets, daggers, coins of Alexander and Heraclius and a large three-legged candlestick had not found anything significant. (Hedayat, ۲۰۰۴, ۷۷)

In these lines, Sadegh Hedayat, after a detailed description of the discoveries of the 'Metropolitan Museum of Chicago' excavations, says that they did not find anything significant. Hedayat's ironical tone is critical in these lines of the way in which this group believes they have found nothing while from the viewpoint of archeologist even a Bronze cap is absolutely significant. This demonstrates an imperial desire on the part of the American archeologists if Bolognese jars, Bronze caps, triangular arrows, earrings, rings, beaded necklaces, bracelets, daggers, coins of Alexander and Heraclius and a large three-legged candlestick are not of great importance to explorers and archaeologists. Which archeologist would say "bronze caps, triangular arrows, earrings, rings, beaded necklaces, bracelets, daggers, coins of Alexander and Heraclius, and a large three-legged candlestick are not really significant? The answer is no one. All of this is significant for archaeologists. But, why does Sadegh Hedayat say they have found nothing significant in these lines? He cogently argues, since American Archeologists consider Bronze caps, triangular arrows, earrings, rings, beaded necklaces, bracelets, daggers, coins of Alexander and Heraclius and a large three-legged candlestick insignificant, they expect something beyond these things and what those things can be is an imperial desire for excavation of the whole of Iran. The imperial desire looks for something beyond these stuffs. That desire is to capture and seize Iran. Exploring the Eastern culture is considered both metaphorical and real by the Metropolitan Museum of Art in Chicago, who represent the West. In its true dimension, it is the archaeologists who find "red and blue jars, bronze caps, triangular arrows, earrings, rings, beaded necklaces, bracelets, daggers, coins of Alexander and Heraclius, and a large three-legged candlestick." In its

metaphorical dimension, Westerners seek to explore the entirety of the East, as Edward Said has convincingly argued in his book *Orientalism*, and this dimension reflects the aspect of Western authority and domination over the Orient.

In this story, we witness a range of Western scientific efforts to identify Eastern Iran and its sources, mines, history, ethnicities, art, customs, traditions, customs, culture, beliefs, religions, civilizations, psychological characteristics, and spiritual sensitivities from Iran. We are identifying its material and spiritual wealth to secure the interests and purposes of Westerners.

One of the concepts which Edward Said addresses in his book *Orientalism* is the way Westerners view, regard and treat the Oriental women. The West generally considers the East to be a woman who should be raped. Westerners have paid attention to the women of the East, and this issue is also represented in the story of Sadegh Hedayat, and Hedayat has given the limits of this kind of thinking and mourns the plunder of the Iranian woman. This thought is evident in Gorest's conversation with Warner and Freeman about exploring Iran for five months and discovering a coffin containing a body with a woman's will.

We have been living like dogs in this desert for five months, and after the remarkable discovery of the coffin, I think we have the right to have fun. It's my fault I was thinking of you! I went to Shiraz by car, I insisted on taking three women and two female instruments with me. In any case, they are now in Barm-eDelak. They have set up tents and stay tonight. No one is there, it is a secluded place. As for the food, and all the utensils, I have sent Qasim to prepare everything (Ibid, ^^).

As it turns out, Gorest has arranged a party, he has brought three Iranian women to Barm-e Delak to have them entertain and have sex with his colleagues. Hedayat does not like this which shows Iranian women are treated like objects and Iranian men are servants of the Americans. This is the rape of Oriental women by Americans and Hedayat writes about it to condemn it and considers it as the plunder of Iranian women. There is a woman called Khorshid, and Gorest says she should belong to him to satisfy him since she is a young beautiful

woman. Khorshid stands for Iran. Digging Iran and raping Khorshid are used as parallels by Hedayat. Thus, one concept which Hedayat employs is the concept of imperial gaze. The concept was put forward by E. Ann Kaplan, in which the observed find themselves described in relation to the privileged observer's own set of value-preferences. From the standpoint of the colonised, the imperial gaze infantilizes and tones down what it falls upon, proclaiming its command and ordering function as it does so. Kaplan observes "The imperial gaze reflects the assumption that the white western subject is central much as the male gaze assumes the centrality of the male subject". This imperial concept is very well used by Hedayat to demonstrate how Iranian men and women are defined in terms of the Americans' own set of value-preferences, infantilizing Iranian women and men as objects.

Likewise, Hedayat uses Orientalist jargon which is described according to Edward Said's Orientalism. Iranians are shown as backward, superstitious, illogical, lustful, voluptuary, and emotional.

۴. Conclusion

Sadegh Hedayat has embedded the discourses of his time in the story of "The Throne of Abu Nasr". Hedayat as a writer feels obliged to protest against the presence of Americans. He has embedded these issues of the day in this story, and with the help of his imagination, describes the story of the plunder of Iran and their material and spiritual wealth. Hedayat is upset that Iranians in this story are servants and prostitutes who serve the West, and he does not consider it an honor and opposes it by writing and condemning a forged reality about the East and its customs. This forged reality about the Orient is scrutinized by Hedayat in his short story which accords very well with Edward Said's idea of Orientalism in his well-known book *Orientalism*. He shows the reader the plunder of an Iranian woman under the domination of a Westerner. For this purpose, Sadegh Hedayat places the setting of the story in the throne of Abu Nasr and makes the story attractive to the reader through defamiliarization, and shows us the plunder of Iran and ends the story with the verb 'captured'.

References [In Persian]:

- Alizadeh, N., & Afzali, B. (۲۰۱۵). "Anti-Westernism in the fictional works of Hedayat, Al-Ahmad and Saedi. *Persian Literature*, ۲ (۲), ۱۹-۳۷.
- Baharlouian, S., & Ismaili, F. (۲۰۰۰). *Knowledge of Hadeq Hedayat*. Tehran: Qotr.
- Chaharmahali, M., & Sharifghi Valdani, G. (۲۰۱۴). Reflection of myth in a stray dog. *Journal of Literature and Language*, ۳۶, ۲۳۳-۲۵۵.
- Dehbashi, A. (۲۰۱۳). *A look at the history of intellectuals in Iran and the world*. Tehran, Sokhan.
- Hedayat, S. (۲۰۰۴). *Stray dog* (۲nd ed.). Tehran: Jameh Doran.
- Roosbeh, R., & Anoushirvani, A. (۲۰۱۶). One thousand and one nights from the perspective of literary adaptation. *Comparative Literature*, ۶ (۲۲), ۴۹-۶۹.
- Shafi'i, N., & Sadeghi, Z. (۲۰۰۹). Edward Said's orientalism and the position of Islam versus the West. *Quarterly Journal of Political and International Research, Islamic Azad University, Shahreza Branch*, ۴, ۱۲۵-۱۵۴.

References [In English]:

- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (۲۰۱۳). *Post-colonial studies: The key concepts*. London: Routledge.
- Katouzian, H. (۲۰۰۰). *Sadeq Hedayat: The life and legend of an Iranian writer*. London: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Mishra, V. (۲۰۰۲). *Bollywood cinema: Temples of desire*. New York: Psychology Press.
- Roosbeh, R., & Anoushirvani, A. (۲۰۱۵). Representation of the Orient in Pasolini's Arabian nights. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, ۵۸, ۱۲۳-۱۲۹.
- Said, E. W. (۱۹۹۵). *Orientalism: Western conceptions of the Orient, with a new afterword*. New York: Penguin Books.
- Selden, R., Brooker, P., & Widdowson, P. (۲۰۱۳). *A reader's guide to contemporary literary theory*. London: Routledge.
- Wagh, P. (۲۰۰۶). *Literary theory and criticism: An Oxford guide*. Oxford: Oxford University Press.

- Yekani, E. H. (۲۰۱۱). *The privilege of crisis: Narratives of masculinities in colonial and postcolonial literature, photography and film*. New York: Campus Verlag Press.
- Zarrin, A. (۱۹۹۷). The rhetoric of self and other in selected Iranian short stories ۱۹۰۶-۱۹۷۹. *International Fiction Review*, ۲۴.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

غرب‌ستیزی صادق هدایت در داستان «تخت ابونصر»

با تکیه بر دیدگاه ادوارد سعید

(علمی-پژوهشی)

روح الله روزبه^۱

چکیده

داستان «تخت ابونصر» صادق هدایت درباره حضور امریکایی‌ها در ایران است که به دنبال کاوش در ایران و یافتن آثار تاریخی ایران هستند. این گروه کاوشگر در استان تاریخی فارس به کاوش درباره ایران و فرهنگ، آداب و رسوم ایرانیان می‌پردازند. صادق هدایت از طریق لحن، کنایه و تعلیق به ما نشان می‌دهد که غربیان در پی غارت ایران هستند. هدف از این مقاله تفسیر شرق‌شناسانه از داستان «تخت ابونصر» صادق هدایت است. این مقاله، تقابل غرب و شرق را از دیدگاه شرق‌شناسی ادوارد سعید بررسی می‌کند. طبق نظر شرق‌شناسی غرب همواره به دنبال شناخت از دیگر فرهنگ‌ها است تا خود را برتر و دیگر فرهنگ‌ها مخصوصاً فرهنگ شرق را ابتر نشان دهد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد تفکر و تقابل دوگانه برتر و ابتر در داستان تخت ابونصر حاکم است و غرب همواره خود را برتر و شرق را ابتر در نظر می‌گیرد. هدایت در برابر حضور غربیان در ایران پایداری می‌کند و به تاراج رفتن و ضبط ثروت‌های مادی و معنوی این سرزمین توسط غربیان را نشان داده است.

واژه‌های کلیدی: غرب‌ستیزی، صادق هدایت، تخت ابونصر، ضبط

^۱ استادیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه ولی عصر عجل رفسنجان: r.roozbeh@vru.ac.ir

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۹-۰۳-۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸-۰۲-۰۶

۱- مقدمه

ادوارد سعید (Edward Said) با انتشار اثر فرهمند و شکوهمند خود تحت عنوان شرق‌شناسی (Orientalism) گفتمان شرق‌شناسانه را بنیان نهاد. سعید شرق‌شناسی را به سه نوع تقسیم می‌کند: اول شرق‌شناسی به تاریخ چهار هزار ساله روابط و مناسبات اروپا و آسیا اطلاق می‌گردد. دوم شرق‌شناسی رشته‌ای علمی است که متخصصینی دربارهٔ زبان و فرهنگ‌های شرقی از اوایل قرن نوزدهم ایجاد کرد. سوم مراد از شرق‌شناسی تصاویر، کلیشه‌های طولانی مدت و ایدئولوژی عمومی درباره «شرق» به عنوان «دیگری» است که به وسیله نسل‌هایی از محققان غربی شکل گرفته است. (Selden et al, ۲۰۰۵:۲۲۰). از این دید، شرق یک ساختهٔ غربی است که هماهنگ با منافع قدرت‌های استعماری و سلیقهٔ آنها ساخته شده است. (شفیعی و صادقی، ۱۳۸۸: ۱۲۸) از این منظر شرق‌شناسی ابراز نوعی تسلط غرب بر شرق است. سعید معتقد است شرق‌شناسی جریانی است که به غرب امکان می‌دهد تا به شرقی که خود ساخته و پرداخته است حاکم باشد (Said, ۱۹۷۹: ۳).

اجتهاد وی در گفتمان شرق‌شناسی آن است تا نشان دهد که آنچه که در غرب تحت عنوان شرق به حساب و به شمار می‌آید، وجود خارجی ندارد؛ بلکه نوعی جغرافیای تخیلی است. (Said, ۱۹۷۹: ۵) جهان به دو بخش تقسیم‌بندی شده است؛ یک بخش به نام «مشرق زمین» و بخش دیگر «مغرب زمین» لقب گرفته است. در این تقسیم‌بندی دوگانه غرب همواره خود را فرهمند، شکوهمند و فراتر و شرق را فروتر، ابتر و پست‌تر نشان داده است. برای اینکه این برتری را اثبات کند باید ابتدا شرق را تعریف کند و بعد در پرتو این تعریف خود را تعریف کند. ازین رو غرب، شرق را با هزارویک مولفه تعریف کرده است و از این راه شرق را به عنوان همتای دیگری خود پایین تر و فروتر از غرب ساخته و ایجاد کرده است.

غرب برای این که خود را «خود» و «اصل» و شرق را «دیگری» و «فرع» نشان دهد و بوسیله آن دیگری خود را بشناساند دست به معرفت و دانشی از شرق زد که سراسر ساختگی و کاملاً غربی بود. برای مثال برای اینکه خود را زیبا به دنیا بفهماند و بشناساند نیاز به دیگری زشتی داشت و از این رو شرق را زشت جلوه داد تا خود را زیبا جلوه دهد؛

چون در تقابل زیبا/زشت یکی برتر است و آن زیباست. بنابراین تقابل‌های دیگری نیز ساخت همانند عاقلانه/احساسی، قوی/ضعیف، درست/نادرست، برتر/فروتر، دموکراتیک/خودکامه، متمدن/متوحش، عقلانی/غیرعقلانی، قانونگرایی/قانونگریزی، اعتمادپذیری/اعتمادناپذیر، عدالت/بی‌عدالتی، دموکراسی/استبداد و آرامش/ترور که در همه آنها اولی صیغه غربی و دومی صیغه شرقی دارد. بعضی از محققین معتقدند شرق‌شناسی گستره‌ای از کوشش‌های علمی غربیان برای شناسایی و شناساندن کشورهای شرقی و شرایط جغرافیایی، منابع، معادن، تاریخ، قومیت‌ها، زبان، ادبیات، هنر، آداب، سنت‌ها، عادات، فرهنگ، باورها، ادیان، تمدن‌ها، ویژگی‌های روان‌شناختی، حساسیت‌های روحی از شرق دور تا خاورمیانه و شرق دریای مدیترانه و حتی سرزمین‌های دیگر اسلامی در آفریقای شمالی و دیگر نقاط جهان با نیت شناسایی ثروت‌های مادی و معنوی آنان برای تأمین منافع و مقاصد غربیان است. (زمانی، ۱۳۸۵: ۵۰) در این مقاله مراد از شرق‌شناسی مورد دوم و سوم است یعنی متخصصینی که درباره شرق کاوش می‌کنند و تصاویر و کلیشه‌هایی که غربیان در مورد شرق ساخته و پرداخته‌اند.

۱-۱- بیان مسئله

مقاله حاضر داستان «تخت ابونصر» صادق هدایت را از دیدگاه ادوارد سعید منتقد فلسطینی امریکایی که گفتمان شرق‌شناسی را بنیان نهاد بررسی می‌کند. این گفتمان به طور نظری در کتاب شرق‌شناسی او بیان گردیده است. جالب آنجاست که وی به حضور و نفوذ غرب در شرق ایراد می‌گیرد و همواره تفکر غرب‌ستیزی در اثرش هویدا است همین تفکر به طور عملی و به مدد تخیل در داستان‌سرایی در صادق هدایت یافت می‌شود. ادوارد سعید غرب‌ستیز است. در تخت ابونصر خواننده می‌بیند همین تفکر درباره سلطه غرب وجود دارد و غرب همواره خود را برتر دیده است. هدایت تقابل غرب و شرق را در این داستان به نمایش گذاشته است.

۱-۲- پیشینه تحقیق

پیشینه تحقیق در مورد داستان «تخت ابونصر» صادق هدایت بسیار ضعیف است و این اثر کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته است. محمد علی همایون کاتوزیان (۲۰۰۰م)، «تخت

ابونصر» را از آن دسته داستان‌های صادق هدایت می‌داند که نشان دهنده عشق و محبت وی به فرهنگ و رسوم باستانی ایرانی است. چهارم‌حالی و شریفی ولدانی (۱۳۹۳) به این موضوع پرداخته‌اند صادق هدایت در داستان «تخت ابونصر» آیین قدیمی سگ‌دید را منعکس کرده‌است و نمونه این رسم در قسمت زنده کردن سیمویه که «اینگا»، سگ قهوه‌ای گروه هم حضور دارد، مشاهده می‌شود. بهارلوییان و اسماعیلی (۱۳۷۹) معتقدند «تخت ابونصر» تجربه ممتازی در داستان‌نویسی هدایت است و در آن وحدتی می‌ان واقعیت و رؤیا، بیداری و خواب، و جریان زندگی و ظهور مرگ برقرار است. به باور آنان در این داستان نشانه‌تعبیر فرویدی را می‌توان یافت. برای مثال، آن زمان که اعضای گروه باستان‌شناس دکتر وارنر را که به اجرای وصیت‌نامه سیمویه اصرار می‌ورزد به خرافه‌پرستی متهم می‌کنند، وی در واکنش آنان می‌گوید: «من اعتقادی به خرافات ندارم؛ ولی در بی‌اعتقادی خودم هم متعصب نیستم، فقط در عقاید آن زمان [گذشتگان] کنجکاو شده‌ام.» به نظر بهارلوییان و اسماعیلی این جمله به نوعی نوشته فروید در آخر کتاب آینده یک وهم را بازگو می‌کند: «علم ما وهم نیست. اما این تصور که آنچه را علم نمی‌تواند به ما بدهد، می‌توانیم از جایی دیگر گیر بیاوریم، وهم است.» این مقاله برخلاف پیشینه تحقیق، داستان «تخت ابونصر» را از منظر نظریه شرق‌شناسی ادوارد سعید که تا به حال مورد بررسی قرار نگرفته است، از نظر می‌گذراند.

۱-۳- سوالات تحقیق

۱. تفکر شرق‌شناسی در داستان تخت ابونصر چگونه است؟
۲. چگونه صادق هدایت در داستان «تخت ابونصر» غرب و شرق را رودرروی هم قرار داده است؟
۳. چگونه بازنمایی روابط شرق و غرب در داستان «تخت ابونصر» از دیدگاه ادوارد سعید قابل بحث می‌باشد و هدایت جلوه‌های پایداری را در داستان چگونه نشان داده است؟

۴-۱- ضرورت بحث

اهمیت بحث مورد نظر ما در این مقاله بررسی تفکر شرقگرایی در داستان «تخت ابونصر» هدایت است. این بحث نشان می‌دهد صادق هدایت حضور غرب در ایران و ضبط آثار

ایرانیان توسط غربیان را پذیرفتی نمی‌بیند. او این موضوع که ایرانیان روسپی و نوکر امریکا باشند حقیرانه می‌بیند و خواستار از بین بردن چنین تفکری است. هدایت به مدد تخیل و به مدد تعلیق و به کمک آبرونی نشان می‌دهد که غرب قصد به یغما بردن ایران را دارد و بودن آنان در ایران ضرورتی ندارد و باید برای رهایی ایران آنان را از ایران اخراج کرد. اخلاق روشنفکری در زمان هدایت و در زمان ادوارد سعید نشان می‌دهد روشنفکران از قلم خود در برابر سلطه بیگانگان استفاده کرده‌اند و هدایت نیز از قلم خویش برای بیداری ایرانیان و پایداری در برابر بیگانه سود جسته است. در حقیقت در این داستان جلوه‌های غرب‌ستیزی صادق هدایت را می‌بینیم. هدایت در نامه‌هایش از تبلیغات غربی انتقاد کرده است: «من همانقدر از شرح حال خودم شرم می‌کنم که در مقابل تبلیغات امریکایی مآبانه.» (دهباشی، ۱۳۹۲: ۹۱) عزیزاده و افضلی در مقاله خود با عنوان «غرب‌ستیزی در آثار داستانی هدایت، آل‌احمد و ساعدی» به غرب‌ستیزی هدایت در داستان کوتاهی به نام «فردا» اشاره کرده‌اند. (عزیزاده و افضلی، ۱۳۹۴: ۲۳) این داستان حول محور زندگی کارگری به نام مهدی رضوانی مشهور به «زاغی» می‌چرخد که در برابر یک امریکایی که یک زن ایرانی را کتک می‌زند مقاومت می‌کند و در نهایت به خاطر این کار به زندان می‌افتد.

۲- بحث

۲-۱- استعاره کاوشگری

ادوارد سعید در کتاب شرق‌گرایی از استعاره کاوشگری غرب در مورد شرق صحبت می‌کند: کاوش در فرهنگ، تاریخ، رسوم، و آداب شرق. این نوع کاوشگری در مورد شرق در ابتدای داستان «تخت ابونصر» به وسیله صادق هدایت به خوبی نشان داده شده و به تصویر کشیده شده است:

سال دوم بود که گروه کاوش «متروپولیتین می‌وزیوم شیکاگو» نزدیک شیراز، بالای تپه «تخت ابونصر» کاوش‌های علمی می‌کرد؛ ولی به غیر از قبرهای تنگ و ترش که اغلب استخوان چندین نفر در آنها یافت می‌شد، کوزه‌های قرمز، بلونی، سرپوشهای

برنزی، پیکان‌های سه پهلوی، گوشواره، انگشتر، گردنبندهای مهره‌ای، النگو، خنجری، سکه اسکندر و هراکلیوس و یک شمعدان بزرگ سه پایه چیز قابل توجهی پیدا نکرده بود. (هدایت، ۱۳۸۳: ۷۷)

در این خطوط، صادق هدایت بعد از توصیف دقیق کشفیات گروه کاوش «متروپولیتین می‌وزیوم شیکاگو» می‌گوید چیز قابل توجهی پیدا نکردند. لحن صادق هدایت در این سطور، انتقادی است؛ زیرا نحوه برشمردن چیزهایی که این گروه پیدا کرده‌اند و خود چیزهایی که پیدا کرده‌اند از نظر باستانشناسی از اهمیت بالایی برخوردار است. کوزه‌های بلونی برای کاوشگران و باستانشناسان از اهمیت بالایی برخوردار است. این مورد درباره «سرپوشهای برنزی، پیکان‌های سه پهلوی، گوشواره، انگشتر، گردنبندهای مهره‌ای، النگو، خنجری، سکه اسکندر و هراکلیوس و یک شمعدان بزرگ سه پایه» نیز صدق می‌کند. یعنی همه اینها برای باستان شناسان قابل توجه هستند؛ اما چرا صادق هدایت در این سطور چنین می‌گوید؟ پس موضوع قابل توجه از نظر صادق هدایت برای غریبان چیست؟ کاوش در فرهنگ شرق از طرف متروپولیتین می‌وزیوم شیکاگو که نماینده غرب در نظر گرفته می‌شود، هم استعاری است و هم واقعی. در بُعد واقعی آن، این گروه باستان‌شناس هستند که «کوزه‌های قرمز، بلونی، سرپوشهای برنزی، پیکان‌های سه پهلوی، گوشواره، انگشتر، گردنبندهای مهره‌ای، النگو، خنجری، سکه اسکندر و هراکلیوس و یک شمعدان بزرگ سه پایه» پیدا می‌کنند. در بعد استعاری آن، غریبان به دنبال کاوش در تمامیت شرق هستند و این بعد جنبه اقتدار و سلطه غرب را نشان می‌دهد. سپس صادق هدایت به معرفی این افراد و آوردن نام انگلیسی آنان در متن داستان می‌پردازد:

دکتر وارنر Warner که متخصص آرکئولوژی و زبانهای مرده بود سعی می‌کرد از روی مهره‌های استوانه‌ای که خطوط می‌خی و اشکال انسان و یا حیوانات را داشت و یا علامات ظروف سفالی تحقیقات تاریخی بکند، گورست Gorset و فریمن Freeman که همکارانش بودند، با لباس زرد و چروک خورده، بازوهای لخت و ساق‌های برهنه که زیر تابش آفتاب سوخته شده بود کلاه کتانی به سر و دوسیه زیر

بغل، از صبح تا شام مشغول راهنمایی کارگران، یادداشت، عکسبرداری و کاوش بودند. (همان: ۱۷-۱)

این نگاه شرق‌شناسی را در این داستان به راحتی می‌توان دید. در این داستان شاهد گستره‌ای از کوشش‌های علمی غربیان برای شناسایی و شناساندن ایران شرقی و منابع، معادن، تاریخ، قومیت‌ها، هنر، آداب، سنت‌ها، عادات، فرهنگ، باورها، ادیان، تمدن‌ها، ویژگی‌های روان‌شناختی، حساسیت‌های روحی از ایران با نیت شناسایی ثروت‌های مادی و معنوی آن برای تأمین منافع و مقاصد غربیان هستیم.

همان‌طور که بیان شد در بعد استعاری آن، کاوش به معنی جست‌وجو درباره شرق است و حضور آنان در ایران و شرق به خاطر کشف واقعیت‌ها، آداب، رسوم، فرهنگ و نمودهای ایرانی است. وجود آنان در ایران و آن هم در استان تاریخی فارس بالخصوص تخت جمشید بر این نکته صحه می‌گذارد که اساساً آنان با بودن در ایران به دنبال کشف منابع طبیعی و ثروت مادی هستند. این امر را صادق هدایت به خوبی در داستان نشان داده است. برای مثال هدایت این موضوع را در گفتگوی بین وارنر و فریمن به خوبی نشان داده است:

شما گمان می‌کنید این تپه‌های ماقبل تاریخی که از روی آن مثلا می‌شود حدس زد، آدمیزاد احمقی در چهار پنج هزار سال پیش که کنار این کوه چشمه بوده می‌زیسته و در این کاسه آتش می‌خورده علمی است، در صورتی که هیچ رابطه مستقیمی با زندگی ما نداشته. (همان: ۸۲)

این آدمیزاد احمقی که وارنر از آن صحبت می‌کند، ایرانی است و در ایران می‌زیسته است. آنان نه تنها دنبال این واقعیت در مورد حماقت ایرانیان هستند؛ بلکه به دنبال منابع مادی خود در ایران نیز هستند. به گفته ساکنان برم دلک آنان جواهرات و اشیا قیمتی زیادی پیدا کرده‌اند: «انقد طلا و جواهر پیدا کردن که نگوا! یه قبر شکافتن که توش پر از الماس و جواهر بوده، با هفتاد خم خسروی.» (همان: ۹۸-۹۹)

۲-۲- به یغما رفتن زن ایرانی

یکی از مفاهیم شرق گرایی توجه به زنان شرقی است. ادوارد سعید در کتاب خود به این موضوع پرداخته است. عموماً غرب، شرق را موث می‌پندارد که باید به او تجاوز کند. غربیان به زنان شرق توجه داشته و این موضوع هم در داستان صادق هدایت بازنمایی شده است و هدایت حدود و ثغور این نوع تفکر را به دست داده است و به سوگ به یغما رفتن زن ایرانی می‌نشیند. این تفکر در گفت‌وگوی گورست با وارنر و فریمن در مورد کاوش در ایران به مدت پنج ماه و کشف تابوتی است که در آن جسدی وجود دارد که وصیتنامه زنی را به همراه دارد مشهود است:

پنج ماه است که توی این بیابان ما مثل سگ جان می‌کنیم و بعد از کشف قابل توجه تابوت گمان می‌کنم حالا حق داشته باشیم یک خورده تفریح بکنیم. تقصیر من است که بفکر شماها بودم! با اتومبیل رفتم شیراز، سه تا خانم و دو نفر ساز زن را به اصرار آنها با خودم آوردم. چیزیکه غریب است، کشف تابوت سر زبانها افتاده و این زن‌ها گمان می‌کنند که ما گنج و جواهر زیادی پیدا کرده‌ایم. در هر صورت الآن در برم دلک هستند. چادر زده‌اند و امشب را آنجا می‌مانند. هیچ‌کس هم در آنجا نیست، خلوت است، آیا از آن شیشه‌های ویسکی باز هم مانده؟ از حیث خوراک همه وسایل فراهم است، قاسم را فرستادم همه چیزها را آماده کرده. (همان: ۸۸)

همانطور که پیداست گورست تفریحی ترتیب داده است که سه زن ایرانی را به برم دلک آورده تا موجبات شادی و بزم سه نفر غربی را فراهم آورد. شادی با سه زن ایرانی و کامیابی از آنان در این داستان به وسیله هدایت توصیف شده است و از این رهگذر هدایت به یغما رفتن زن شرقی را مدنظر قرار می‌دهد. جالب است که وارنر با این تفریح مخالف است و علت را حفظ آبروی خود می‌داند که باید از همگان مخفی بماند، چون عیب است و هزار جور حرف در می‌آورند. اما هدایت این موضوع را برای خواننده ایرانی اشکار می‌کند:

دکتر وارنر با قیافه جدی گفت من مخالفم که با اتومبیل می‌سیون از این قبیل تفریحات بشود. نباید فراموش کرد که مسئولیت بزرگی به گردن ماست. اخلاق و رفتار ما را خیلی مواظب هستند. در اینجور جاهای کوچک آدم آب بخورد همه می‌دانند! - دو

روز دیگر قاسم یا هر یک از کارگران ممکن است هزار جور حرف برای ما در بیاورند، من مایل نیستم که رسوائی راه بیفتد. به شما توصیه می‌کنم که این دفعه آخرین دفعه باشد (همان).

گورست به آقای وارنر اطمینان می‌دهد که کسی از تفریحات آنان با زنان ایرانی باخبر نخواهد شد. شگفت‌انگیز این است که گورست به فریمن و وارنر می‌گوید خورشید خانم که از همه کوچک‌تر است برای اوست و او باید از خورشید خانم کامیابی کند: مطمئن باشید هیچ‌کس ما را ندیده. چون آنها بیرون شهر آمده بودند؛ ولی چیزی که قابل توجه است، امشب ساز شرقی هم داریم. ساززن‌ها جهودند و فقط سازهای بومی را می‌نوازند. شاید همان سازی است که در موقع آبادی این محل می‌زده‌اند، وقتی که سیمویه در املاک خودش زندگی می‌کرده! گیرم پیره‌میمون شما به تنهایی سه تا زن داشته، در صورتی که ما سه نفر هر کدام بیش از یک زن نخواهیم داشت. - باور بکنید باید قدری هم میان زنده‌ها زندگی کرد اما قبلاً به شما می‌گویم خورشید خانم که از همه کوچک‌تر است مال من خواهد بود. (همان: ۸۸-۹)

گورست خورشید خانم را که مظهر زن شرقی است، این گونه توصیف می‌کند: «خورشید خانم. دختر بلندبالایی است که چشم‌های تابدار، صورت گرد و موهای سیاه دارد. از آن خوشگل‌های شرقی است. می‌دانید اول او مرا پسندیده و برایم کاغذ فرستاده (رویش را به فریمن کرد) یادت هست روز یکشنبه آن زنی که در برم دلک به من اشاره می‌کرد؟» (همان: ۸۹) این علاقه گورست به خورشید خانم و نحوه توصیف وی از این شخصیت زن شرقی، خورشید خانم را همانند شیء در نزد شخص غربی جلوه‌گر می‌سازد، شیء که زیباست و بلندبالا و چشم‌های زیبا و موهای سیاه دارد. این سطور بیانگر آرزوی فرد غربی برای تجاوز، نه تنها به زن شرقی بلکه به تمامیت شرق است. در این سطور اشاره شده که خورشید خانم اول گورست غربی را پسندیده است و این موضوع حکایت از این دارد که فرد غربی برای زن شرقی جذابیت دارد. واژه شرقی در این داستان به کرات تکرار شده و می‌توان گفت یکی از موتیف‌های داستان است. از تکرار کلمه «شرقی» در این داستان می‌توان دریافت که صادق هدایت غرب و شرق را در تقابل هم قرار داده است و

این دقیقاً با کتاب شرق‌شناسی ادوارد سعید همگام و همراه است. عبارت خوشگل‌های شرقی همانند طمع گورست به زنان شرقی را به وضوح نشان می‌دهد و ذوق نفسانی و شهوانی وی را به طور آشکارا برجسته می‌سازد. بیان این عبارت، بیان نوعی تسلط بر شرق و تجاوز به شرق است. در همین جملات گورست شاهد نگاه خیره امپریالیستی (Imperial Gaze) هستیم. آن کپلان (Ann Kaplan) مفهوم پسااستعماری نگاه خیره امپریالیستی را معرفی کرده است که در آن مشاهده شونده بر اساس مجموعه جهان‌بینی ارزشی مشاهده‌گر تعریف می‌شود. (Ashcroft, et al ۲۰۰۰: ۱۸۷) از دیدگاه استعمارشنودگان، نگاه خیره امپریالیستی به هر آنچه تمرکز کند، آن را بی‌اهمیت و کودکانه جلوه می‌دهد، (میشرا، ۲۰۰۲: ۲۴۵) و خود را غالب و منظم و باوقار نشان می‌دهد. (Yekani, ۲۰۱۱: ۱۰۰) کاپلان معتقد است «نگاه خیره امپریالیستی منعکس‌کننده این فرض است که فرد سفید پوست غربی غالب و مرکز ثقل است.» (Waugh, ۲۰۰۶: ۵۱۴) بر اساس این تفکر امپریالیستی، فرد غربی خود را حق می‌داند و دیگران را باطل و به خود اجازه می‌دهد دیگری را ورنه انداز کند و طبق میل و سلیقه خویش دیگری را تعریف و توصیف کند. گورست به عنوان فرد سفید پست غربی خورشید خانم زن ایرانی را بر طبق میل و سلیقه خویش تعریف می‌کند و خورشید خانم را همانند شی از آن خود می‌داند.

۲-۳- غرب شرق را زن بار و عیاش می‌پندارد

شناخت از ایران باستان است. این شناخت چگونه است؟ رنگ و بو و صبغه شرق‌شناسی دارد؟ هدایت نشان می‌دهد غربیان ایرانیان و پادشاهان ساسانی به خصوص سیمویه را عیاش و خشن و زنباز می‌دانند. این امر از صحبت‌های آقای وارنر با گورست و فریمن اشکار می‌شود که کشف سند بسیار مهمی تاریخی برای آنان این موضوع را روشن کرده است: این سند تاریخی «زندگی داخلی یک حاکم عیاش را در زمان ساسانیان بر ما مکشوف می‌کند» سیمویه شخصیت تاریخی به تمسخر گرفته شده و «پیره میمون» خطاب می‌شود که سه زن داشته و از دید غربیان شهوتران قلمداد می‌شده است. این نکته از متن وصیت‌نامه برای آنان آشکار شده است. متن وصیت‌نامه می‌گوید:

بنام یزدان! من گوراندخت، دختر وندسپ مغ در عین حال خواهر پادشاه و زن سیمویه، مرزبان «برم دلک»، شاه‌پسند و کاخ سپید» هستم. ده سال زناشوئی ما به طول انجامید بی آنکه بچه‌ای از تخمه سیمویه به وجود آید. شوهرم طبق رسوم و دستور جاودان همسر دیگری اختیار کرد تا پسری بیاورد. ولی کوشش او بی‌فایده بود، چه به گواهی پزشکان او مقطوع النسل (اکار = بیکار) بود. اما سیمویه از راه هوسرانی و نه از راه انجام مقاصد دینی با زن جادویی مشورت کرد و پس از به کار بردن داروهایی به دختر پستی از روسپیان دل باخت. با وجود عهد و پیمانی که بین من و او رفته بود از تجدید زناشوئی چشم‌پوشد، در تصمیم خود پافشاری کرد. تمام وقت خود را در کاخ سپید با خورشید دختر روسپی به عیش و نوش می‌گذرانید. از کار و فرمانروائی خود دست کشید و جلو خورشید به من توهین و تحقیر روا می‌داشت. بالاخره مراسم عروسی را فراهم آورد، من به موجب شرطی که با سیمویه کرده بودم، زنده به گور شدن را به تحمل رسوایی و خوار شدن ترجیح دادم و برای انتقام دست به دامن زن جادویی شدم. همان شب که جشن عروسی سیمویه و خورشید بر پا بود، اکسیر جادوگر را در جام شراب ریخته به او خورانیدم و سیمویه در حالت موت کاذب (بوشاسپ) افتاد. (همان: ۸۳)

در این جملات شهوترانی سیمویه گوشزد شده است؛ کسی که هوسران است و به عیش و نوش مشغول است. عناصر جادو نیز در این سطور دیده می‌شود. نکته بعدی در خصوص کاوش غریبان در مورد رسوم و آداب ایران است که صادق هدایت در سطور زیر به آن اشاره می‌کند و نشان می‌دهد غریبان فرهنگ شرق را فرهنگ دیگری می‌پندارند که مواجهه با آن، مواجهه با فرهنگ غیر خودی است و آن را عجیب و غریب می‌نماید:

بعلاوه بر ما ثابت می‌شود که در زمان ساسانیان ازدواج «خویتودس = خویشی‌دادن» یعنی زناشوئی بین خویشان نزدیک و همخون معمول بوده و یا لاقل نزد حکام و اشخاص با نفوذ مرسوم بوده، ولی چیزی که مهم است تاکنون ما نمی‌دانستیم که در هر قبری چرا چندین استخوان مرده پیدا می‌شود اهالی اینجا می‌گفتند که در قدیم وقتی

کسی زیاد پیر می‌شده و کاری از او برنمی‌آمده، جوانان او را با تشریفات بیرون شهر می‌بردند و زنده به گورش می‌کردند تا او باین وسیله روی زمین اسباب زحمت دیگران نشود. - این اعتقاد نزد بعضی از طوایف افریقا هم با تغییراتی وجود دارد. من هم تاکنون به همین عقیده باقی بودم. ولی مطابق این سند معلوم می‌شود هر مردی که می‌مرد زن‌هایش را با او زنده چال می‌کرده‌اند تا در آن دنیا همدم او باشند. (همان: ۱۵)

نگاه مردم‌شناسی غرب درباره شرق در سطور بالا مشخص است. آنان دنبال شناخت از دیگر فرهنگ‌ها هستند تا از طریق آن خود را بشناسند و به جهانیان خودشان را بشناسانند. واژه «ما» در سطر اول چنانکه گوینده اعلام می‌دارد از جایگاه قدرت و تحکم برمی‌خیزد و فعل «ثابت می‌شود» این امر را تقویت می‌کند و بیانگر این نکته است که گوینده خود را فرادست و بالاتر و مردم مورد مطالعه‌شان را فرودست و پایین‌تر در نظر می‌دارد. عبارت «در زمان ساسانیان» صبغه تاریخی به این موضوع می‌دهد و نشان می‌دهد تاریخ ایران را غربیان نوشته و به آن پرداخته‌اند. وارنر به عنوان فردی غربی فرهنگ‌های ایرانی و افریقایی را در کنار هم می‌گذارد و هر دو را جمع می‌بندد.

۲-۴- خرافاتی

غربیان، شرق را خرافاتی و احساسی می‌دانند و هدایت نیز به این موضوع پرداخته است. در حقیقت، داستان حول محور خرافات می‌گردد. این گروه که پس از مدت‌ها کاوش به چیزی دست نیافته بودند، ناگهان تابوتی پیدا می‌کنند:

یک روز که فریمن با دسته‌ای از کارگران در دامنه کوه مقابل مشغول کاوش بود، علائمی کشف کرد و پس از کندوکو چندین تخته‌سنگ که با ساروج و گل محکم شده بود، بالاخره به نقبی سر درآورد که در کوه زده بودند. با حضور دکتر وارنر و گورست تابوت سنگی بزرگی در می‌ان سردابه کشف کردند که بشکل مکعب مستطیل از سنگ یک پارچه تراشیده شده بود. به زحمت زیاد تابوت را حمل کردند و در اطاق خواب خود که مجاور تالار بزرگ بود گذاشتند. (همان: ۷۹)

غربیان کاوشگر به این کشف علاقه زیادی نشان می‌دهند. باید پرسید آبخور این علاقه کجاست؟ کشف تابوتی که در آن جسدی وجود دارد که وصیت‌نامه‌ای از گوراندخت در خود دارد. وصیت‌نامه می‌گوید سیمویه به همسرش گوراندخت خیانت کرده و وی سیمویه را به کمک جادوگری به مرگ کاذب برده است:

با دقت و احتیاط زیاد تخته‌سنگ در تابوت را برداشتند گوشه تابوت، کالبد مومیایی مرد بلندبالایی دیده می‌شد که چنباخته نشسته و زانوهایش را بغل زده بود. سرش را پایین گرفته و خود فولادین به سر داشت که دو رشته مروارید رویش بسته شده بود. لباس زربفت گرانبهایی به تنش و یک گردنبند جواهرنشان روی سینه‌اش و قداره‌ای به کمرش بود. اما تمام لباس اندوده به روغن مخصوصی بود و پارچه شفاف نازکی روی سرش افتاده بود. (همان: ۷۹-۸۰)

این تخیل داستان و عنصر تعلیق خواننده را پای داستان نگه می‌دارد تا داستان را تا پایان بخواند. اما گره‌گشایی داستان که نتیجه تعلیق است هم مهم می‌باشد. خواننده داستان دوست دارد ببیند در انتها برای سیمویه چه اتفاقی می‌افتد. آیا وی از عالم قبل و دنیای قدیم چیزی خواهد گفت؟ پس از بیدار شدن، سیمویه به سمت برم دلک می‌رود و آنجا خورشید را صدا می‌زند و پس از بوسیدن خورشید به خاکستر تبدیل می‌شود. این گره‌گشایی برای خواننده جالب و هیجان‌انگیز نیست. باید پرسید چرا؟ این گره‌گشایی بدون هیجان که تعجب خواننده را به همراه دارد داستان مرگ سیمویه است. سیمویه به خاکستر تبدیل می‌شود و می‌میرد و هیچ چیزی از گذشته به ما نمی‌گوید. غربیان بدون توجه به سیمویه و مرگ او جواهرات او را با خود می‌برند. پایان داستان و گره‌گشایی، خواننده‌ای را که نشسته و آن را خوانده است اقناع نمی‌کند. وارنر که این همه علاقه‌مند بود بداند چه خبری از دنیای قدیمی برایش فراهم خواهد شد به طور ناگهانی با خاکستر جسد سیمویه روبرو می‌شود و بدون توجه به این همه دغدغه‌ای که داشت با ضبط اشیایی که در دست سیمویه بود توجه می‌کند. در حقیقت به جواهرات سیمونه توجه دارد. این از ذکاوت صادق هدایت است تا با عنصر تعلیق، خواننده را سرگرم کند تا دست آخر به خواننده بفهماند که ته داستان سیمویه بیدار کردن ما و روشن کردن این نکته است که

غرب به دنبال ضبط جواهر سرزمین ما است. غربی که خود را منطقی می‌داند، نمی‌تواند به داستان خرافی گوراندخت علاقه‌مند باشد. پس به چه چیزی علاقه‌مند است؟ وارنر می‌گوید باید طبق وصیت‌نامه عمل کرد:

می‌دانم که تو دلت به من می‌خندی. اشتباه نکنید، من از شما بی‌اعتقادترم. ولی پیش خودم تصور می‌کنم این وصیت‌نامه زنی است که شاید صدها سال پیش در گور رفته و معتقد بوده که خون خودش را طعمه مومیایی کرده؛ به امید اینکه روزی کاغذش خوانده بشود. می‌خواهم بگویم با این وسیله آرزو و خواهش زنی برآورده می‌شود که نسبت به او مدیون هستیم، مدیون حسادت او هستیم. برای ما چندان گران تمام نمی‌شود، فقط دو جور بخور لازم است که قبلاً تهیه کرده‌ام، چند گل آتش و نیم‌ساعت صرف انرژی. برای ما خرج دیگری ندارد. کی می‌دانند!... ما هنوز به اسرار پیشینیان پی نبرده‌ایم! (هدایت، ۱۳۸۳: ۸۱-۲)

در جایی دیگر وی می‌گوید:

شما گمان می‌کنید این تپه‌های ماقبل تاریخی که از روی آن مثلا می‌شود حدس زد، آدمیزاد احمقی در چهار پنج هزار سال پیش که کنار این کوه چشمه بوده می‌زیسته و در این کاسه آش می‌خورده علمی است؛ در صورتی که هیچ رابطه مستقیمی با زندگی ما نداشته. (همان: ۸۲)

وارنر خودش برای کندوکاو به ایران آمده و باستان‌شناس است و در سطور بالا این چنین حرف می‌زند. اصولاً تعریف باستان‌شناسی همین حرف خود ایشان است که باید درباره افراد قبل و نحوه زندگی آنان و آدابشان و اینکه کجا زندگی می‌کردند و در چه چیزی غذا می‌خوردند، کندوکاو کرد. این آدمی که در گذشته زندگی می‌کرده، احمق نیست و باید درباره‌اش دانست؛ اما اینجا وارنر خود را کاملاً نقض کرده است؛ البته این شگرد و تکنیک صادق هدایت است تا از عنصر کنایه استفاده کند و شخصیت آقای وارنر را به خواننده نشان دهد. وارنر می‌خواهد طبق وصیت‌نامه هوی و هوس زنانه گوراندخت رفتار بکند که به قول خودش علمی و پولساز نیست و کاملاً تفریحی است. فریمن این وصیت‌نامه را خرافی می‌داند و جالب اینجاست که وارنر آن را یک تراژدی انسانی و حسی

می‌پندارد. هدایت با ذکاوت نشان می‌دهد آنان خود را سرگرم خرافات می‌کنند تا المان خرافه برجسته‌تر گردد و این نشان می‌دهد وارنر با پرداختن به خرافات، شرق را بیشتر و بیشتر خرافی نشان می‌دهد.

در نگاه آقای وارنر خرافی بودن شرقیان موجودیت دارد: «طبق عقاید عامه اگر مرده‌ای کفن را به دندان بگیرد، بین زندگان مرگ و میر می‌افتد. برای دفع بلا، باید در قبرستانها کاوش بکنند و بعد از آنکه مرده خونخوار را پیدا کردند، سرش را به یک ضربت از تن جدا بکنند» هدایت سعی کرده است بحث را در مورد غربیان به خواننده نشان دهد. در پایان داستان علی‌رغم جذابیت داستان سیمویه و به خاکستر تبدیل شدن سیمویه، وارنر، فریمن و گورست به طرف او می‌آیند و جواهراتش را بر می‌دارند و می‌روند. صادق هدایت این فرجام را این‌گونه نشان می‌دهد و توجه ما را به آن سه غربی و عکس‌العمل آنان نشان می‌دهد:

در همین وقت دکتر وارنر و فریمن و گورست با اینگا وارد شدند. همین که خواستند سیمویه را از زمین بلند کنند، دیدند تمام تنش تجزیه و تبدیل به یک مشت خاکستر شده و یک لک بزرگ شراب روی لباسش دیده می‌شد. جواهرات و لباس و قداره او را برداشتند و مراجعت کردند. دکتر وارنر شبانه بدقت روی آنها را نمره گذاشت و ضبط کرد. (همان: ۱۰۱)

در سطور بالا نکاتی جالب وجود دارد. وارنر که به دنبال کشف حقایق است به خاکستر سیمویه بی‌توجه می‌شود و فقط جواهرات و لباس و شمشیر سیمویه را برمی‌دارند و بر می‌گردند و دکتر وارنر شبانه با دقت و ظرافت روی آنها را نمره می‌گذارد و ضبط می‌کند. ضبط در این سطور می‌تواند نشان دهد که غربیان تمام معادن و ذخایر ایران را به نام خود ضبط کرده و از آن خود کرده‌اند. پایان داستان با فعل «ضبط کرد» تمام می‌شود و این نمی‌تواند اتفاقی باشد و هدایت توجه ما را به این فعل جلب کرده است. این علاقه غربیان به سیمونه نیست؛ بلکه به جواهرات، لباس و قداره قیمتی اوست که آنان را مجذوب و مسحور خود کرده است. آنان صرفاً به قول خودشون دنبال تیله شکسته نیستند که از صبح تا شام در بیابان خود را مشغول سازند؛ بلکه هدف مهمتری دارند و آن کشف ثروت و

منابع زیرزمینی ایران است. فعل «ضبط کردن» به معنی «در تصرف در آوردن» نیز می‌باشد و می‌توان گفت در این جمله مراد و مقصود «در تصرف در آوردن» است چون در وسط داستان، گورست به وارنر می‌گوید بی خیال زنده کردن سیمویه شود و در عوض جواهرات او را بر دارد و به فکر زنده کردن وی نباشد:

من گمان نمی‌کردم که کار به اینجا بکشد. حالا جداً تصمیم گرفته‌اید که می‌مون پیر را زنده بکنید. شما تصور می‌کنید که جمعیت روی زمین کم است! می‌خواهید یکنفر دیگر را هم به آنها اضافه کنید! در این صورت مجمع احضار ارواح نیویورک به ما نشان خواهد داد!... من گمان می‌کردم که شوخی می‌کنید، اما حالا می‌بینم که این افسانه به کلی فکر شما را سخت به خود مشغول کرده. آیا حقیقتاً تصور می‌کنید که اسکلت جان می‌گیرد و سرگذشت آن دنیای خودش را برای ما نقل می‌کند؟ در این صورت رومان مضحکی خواهد شد. اما هنوز بروز رستاخیز خیلی مانده. پس اگر جواهراتش را برداریم به احتیاط نزدیکتر است. آن وقت بعد امتحان بکنید که مرده زنده می‌شود، یا نه! (همان: ۸۷-۸)

در جایی دیگر گورست چون می‌بیند نمی‌تواند وارنر را متقاعد کند که از زنده کردن سیمونه دست بردارد، به وی می‌گوید: «پس اقلای خلع سلاحش بکنیم و قداره‌اش را برداریم که اگر زنده شد ما را قتل‌عام نکند و جواهرات را با خودش ببرد.» (همان: ۸۹) تاکید بر جواهرات و ضبط و تصرف آن تقریباً یکی از موتیف‌های داستان تخت ابونصر است. در پایان داستان، حق با گورست می‌شود و آنان از کنار ایرانیان که قرار بود در کنارشان کامیابی کنند، جواهرات را ترجیح می‌دهند و به راحتی خلف وعده می‌کنند. پس این نشان می‌دهد که آنان همان‌طور که قبلاً ذکر آن رفت به زنان ایرانی به چشم شی نگاه می‌کنند و نه بیشتر. با وجود اینکه خورشید خانم می‌گوید «تا حالا چهار مرتب‌س که همدیگر و می‌بینیم، یه دفه وعده‌خلافی نکرده.» (همان: ۹۸) اما صادق هدایت در پایان داستان این را به خواننده القا می‌کند که خلاف وعده و مصاحبت با چند زن شرقی نمی‌تواند مانع از ضبط جواهرات و ثروت این کشور بشود.

در جمله گورست که می‌گوید سیمونه را خلع سلاح بکنیم تا ما را نکشد، نکته‌ای دیگر نهفته است که باید به آن پرداخت. در این جمله ایشان خشونت است که گورست متوجه فرد شرقی می‌داند و آن اینکه شرقیان آدم‌های خشن و جنگ‌طلبی هستند. ادوارد سعید هم در کتاب خود به این نکته اشاره کرده است که غرب برای تعریف شرق از عبارات و مفاهیمی چون خشونت و جنگ‌طلبی استفاده کرده است و بر اساس آن خود را صلح‌جو و آرام به جهانیان معرفی می‌کند. نکته اینجاست که سیمونه یک نفر است و این افراد سه نفر هستند.

۵-۲- خوشگذرانی شرقیان

هدایت نشان می‌دهد که غربیان، شرق را خوشگذران در نظر می‌گیرند. در این داستان آنان خود را سخت‌کوش و ساعی می‌پندارند و شرقیان از نگاه آنان خوشگذران و تنبل هستند. در این داستان گورست از وارنر می‌خواهد زیاد سخت‌نگیرد و بگذارد آنان همانند شرقیان خوشگذرانی کنند.

می‌خواهم یک شب مثل «شبهای عربی بگذرانیم. مگر ما در مشرق‌زمین نیستیم؟ تا حالا بجز آفتاب سوزانش که به کله ما تابیده و خاکش که توتیای چشممان کرده‌ایم چیز دیگری عاید ما نشده. - اصلا از بس که می‌ان استخوان مرده و اشیاء پوسیده دنیای قدیم زندگی کرده‌ایم، حس زندگی در ما کشته شده، دکتر، شما زندگی غریبی برای خودتان اختیار کرده‌اید. تمام روز را در اطاق دم کرده زیر آفتاب مشغول مطالعه هستید. شبها خوابتان نمی‌برد، اغلب بلند می‌شوید با خودتان حرف می‌زنید، تفریح و گردش را بخودتان حرام کرده‌اید و گرم کتاب شده‌اید. - باور بکنید. این کارها آدم را زود پیر می‌کند! (همان: ۱۷)

در این سطور تقابل شرق و غرب کاملاً هویدا است و می‌بینم نگاه غرب به ایرانی‌ها چگونه است. جمله «مگر ما در مغرب‌زمین نیستیم» نشان‌دهنده این نکته است که مشرق‌زمین جای خوشگذرانی است از دید غرب. جمله «می‌خواهم یک شب مثل «شب‌های

عربی بگذرانیم» یادآور داستان‌های هزارویک شب است که غربیان از طریق آن شرق را ساخته و پرداخته‌اند. (روزبه، انوشیروانی، الف ۱۳۹۵: ۴۹) داستان‌های هزارویک شب عمدتاً احساسی و مستهجن در نظر گرفته می‌شده‌اند و بعضی از منتقدان از جمله ضیاءالدین سردار بر این باورند که داستان‌های **هزارویک شب** شرق‌گرایی را توجیه کرده است (به نقل از روزبه، انوشیروانی، ب ۲۰۱۵: ۱۲۳). واژه شب‌های عربی در بیان گورست نشان‌دهنده دیدگاه غرب درباره شرق است که عمدتاً احساسی، خرافی، و شهوانی در نظر گرفته می‌شده‌اند و نشان می‌دهد صادق هدایت از این موضوع باخبر بوده است.

۳- نتیجه‌گیری

صادق هدایت گفتمان‌های زمان خود را در داستان «تخت ابونصر» به کار برده است. وی به عنوان نویسنده‌ای که بر گردنش حقی است از قلم خویش استفاده کرده است و به حضور امریکایی‌ها اعتراض قلمی می‌کند. وی این مسائل روز را در این داستان دمیده است و به مدد تخیل خود داستان به یغما رفتن ایران و ثروت‌های مادی و معنوی آنان را نشان می‌دهد. هدایت از اینکه ایرانیان در این داستان نوکران و روسپانی هستند که به غربیان خدمت می‌کنند ناراحت است و آن را افتخار نمی‌داند و با آن با نوشتن به مخالفت می‌پردازد. وی به یغما رفتن زن ایرانی در زیر سلطه فرد غربی را به خواننده نشان می‌دهد. برای این منظور صادق هدایت محل وقوع داستان را تخت ابونصر قرار می‌دهد و داستان را با استفاده از عنصر تعلیق، لحن و کنایه برای خواننده جذاب می‌کند اما در پایان داستان، خواننده را شگفت‌زده نمی‌کند تا او را سرگرم کرده باشد؛ بلکه آب سردی بر تن خواننده می‌ریزد و با عنصر آشنائزایی به ما غارت ایران را نشان می‌دهد و داستان را با فعل «ضبط کرد» به پایان می‌رساند.

فهرست منابع

- بهارلوییان، شهرام و فتح‌الله اسماعیلی. (۱۳۷۹). **شناخت‌نامه صادق هدایت**. تهران: قطره.
دهباشی، علی. (۱۳۹۲). **سیری در تاریخ روشنفکری در ایران و جهان**. تهران: سخن.

- روزبه، روح‌الله و انوشیروانی، علیرضا. (۱۳۹۵). «هزارویک شب از منظر بازآفرینی ادبی»، **کاوش نامه ادبیات تطبیقی**، دوره ششم، شماره بیست و دوم، صص ۴۹-۶۹.
- شفیعی، نوذر و صادقی، زهرا. (۱۳۸۸). «شرق‌شناسی ادوارد سعید و جایگاه اسلام در مقابل غرب». **فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا**. شماره چهارم، صص ۱۲۵-۱۵۴.
- علیزاده، ناصر و افضل‌ی، بهرام. (۱۳۹۴). «غرب‌ستیزی در آثار داستانی هدایت، آل‌احمد و ساعدی»، **ادب فارسی**، دوره دوم. شماره ۲، صص ۱۹-۳۷.
- هارمحالی، محمد. شریفی ولدانی، غلامحسین. (۱۳۹۳). «بازتاب اسطوره در سگ ولگرد هدایت». **نشریه ادب و زبان**، شماره ۳۶، صص ۲۳۳-۲۵۵.
- هدایت، صادق. (۱۳۸۳). **سگ ولگرد**. چاپ دوم. تهران: جامه دران.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (۲۰۱۳). *Post-colonial studies: The key concepts*. Routledge.
- Katouzian, Homayun (۲۰۰۰). **Sadeq Hedayat: The Life and Legend of an Iranian Writer**. I. B. Tauris.
- Mishra, V., (۲۰۰۲). *Bollywood cinema: Temples of desire*. New York: Psychology Press.
- Roosbeh. R. Anushirvani, A. (۲۰۱۵). "Representation of the Orient in Pasolini's Arabian Nights", *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, No. ۵۸, pp. ۱۲۳-۱۲۹.
- Said, E. W. (۱۹۹۵). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient, with a new Afterword*. New York: Penguin Books.
- Selden, R., Brooker, P. and Widdowson, P., ۲۰۱۳. **A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory**. Routledge.
- Waugh, P. ed., (۲۰۰۶). *Literary theory and criticism: An Oxford guide*. Oxford: Oxford University Press.
- Yekani, E. H. (۲۰۱۱). *The Privilege of crisis: Narratives of masculinities in colonial and postcolonial literature, photography and film*. Campus Verlag Press.
- Zarrin, A. (۱۹۹۷). "The Rhetoric of Self and Other in Selected Iranian Short Stories ۱۹۰۶-۱۹۷۹" *International Fiction Review*, No. ۲۴.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی